

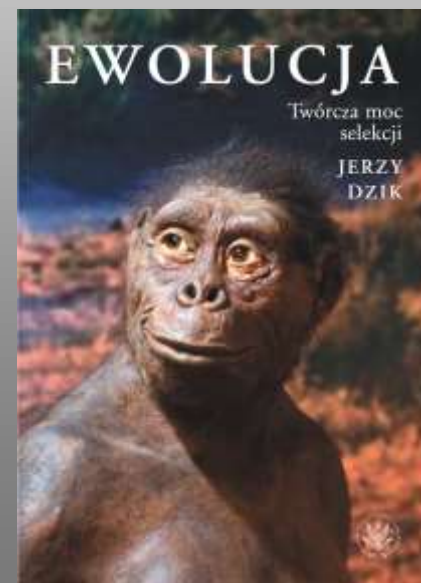
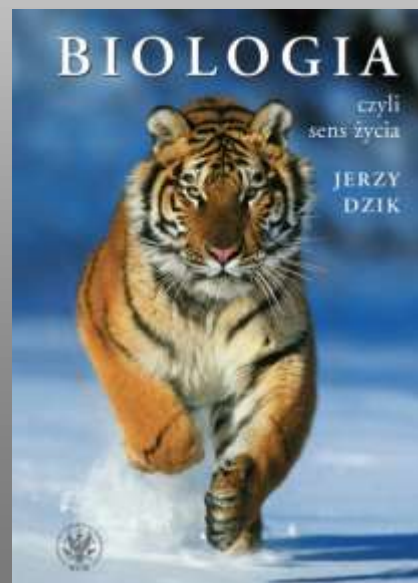
Ewolucja **7.**

FILOGENETYKA

Jerzy Dzik

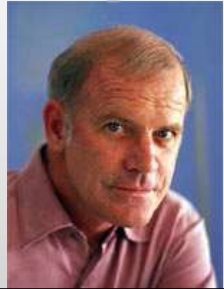
*Instytut Paleobiologii PAN
Instytut Biologii Ewolucyjnej UW*

2022

ŹRÓDŁO DANYCH

amplifikacja PCR

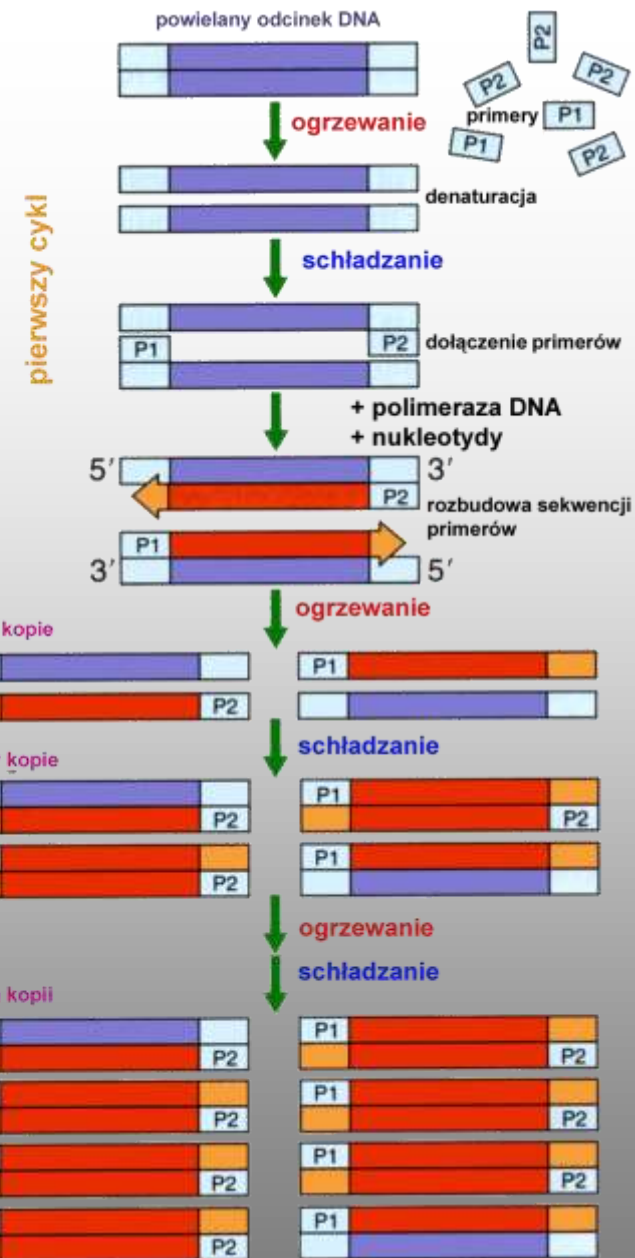

termocykler do PCR

Kary B. Mullis (1944–2019)
1984 udoskonalił PCR

- polimeraza bakterii termofilnych do naprzemiennego rozplatania nici DNA i przyłączania
- syntetycznych odcinków DNA (*primers*) do krańców sekwencji
- polimeraza DNA dobudowuje wtedy dodane do roztworu trifosforany deoksyATP, dCTP, dGTP i dTTP

wyższa temperatura nie niszczy polimerazy *Thermophilus aquaticus*

AMPLIFIKACJA

kopalnego DNA

George (2019)

- fragmentacja nici i deaminacja nukleotydów ogranicza trwałość
- trzeba użyć równocześnie wielu primerów (multiplex PCR)
- DNA nie starsze niż 0,8 mln lat przetrwa (w zimnym klimacie)
- zbyt krótko, by zapisać ewolucję

amplifikacja daje dość materiału, by umożliwić sekwencjonowanie

DNA sekwencjonowanie

sekwenator DNA

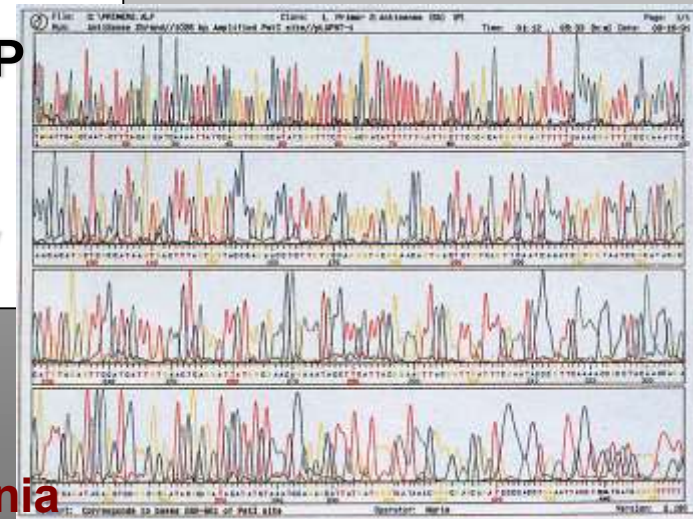

Gel:

Black	G	GCGAATGCGTCCACACGCTACAGGTG
Red	T	GCGAATGCGTCCACACGCTACAGGT
Black	G	GCGAATGCGTCCACACGCTACAGG
Black	G	GCGAATGCGTCCACACGCTACAG
Green	A	GCGAATGCGTCCACACGCTACAG
Blue	C	GCGAATGCGTCCACACGCTAC
Green	A	GCGAATGCGTCCACACGCTAC
Red	T	GCGAATGCGTCCACACGCT
Blue	C	GCGAATGCGTCCACACGCT
Black	G	GCGAATGCGTCCACACG
Blue	C	GCGAATGCGTCCACAC
Green	A	GCGAATGCGTCCACAA
Green	A	GCGAATGCGTCCACA
Blue	C	GCGAATGCGTCCAC
Green	A	GCGAATGCGTCCA
Blue	C	GCGAATGCGTCC
Blue	C	GCGAATGCGTC
Red	T	GCGAATGCGT
Black	G	GCGAATGCG
Blue	C	GCGAATGC
Black	G	GCGAATG
Red	T	GCGAAT

kolejność
odcinków
DNA na żelu z
elektroforezy

- 1976 reakcja Sangera: wstawienie dideoksyrybozy (bez OH⁻ na końcu 3') do nukleotydu blokuje wzrost nici DNA
- jeśli do ddATP, ddCTP, ddGTP i ddTTP dołączyć małowcząsteczkowe związki fluoryzujące, można równocześnie rozpoznawać cztery nukleotydy w UV

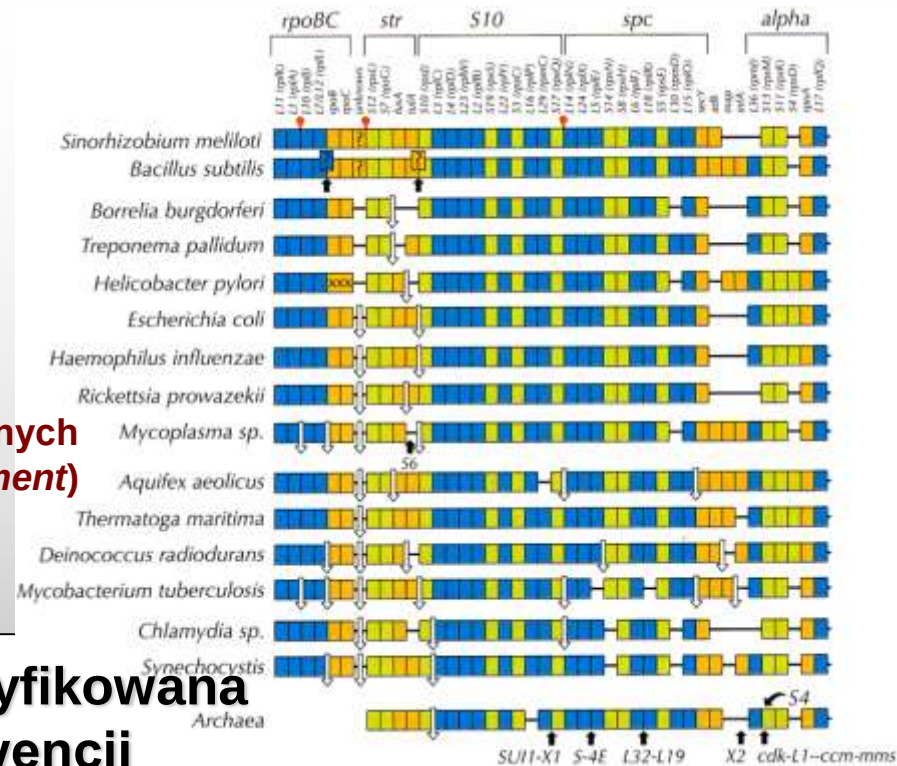
są też techniki masowego sekwencjonowania

automatyczne oznaczenia spektrofotometryczne

HOMOLOGIA sekwencji

geny operonów białek rybosomalnych
(sequence alignment)

- homologia molekularna identyfikowana na podstawie zgodności sekwencji
- ortologia między genomami
- paralogia między współwystępującymi genami – rezultat duplikacji genowej

Barloy-Hubler et al. (2001)

rozpoznanie homologii służy ustaleniu pokrewieństw gatunków

FENETYKA

analiza zgodności cech

Robert R. Sokal (1926–2012)

- sumowana jest liczba identycznych nukleotydów w homologicznych pozycjach między każdą parą gatunków
- uzyskuje się drzewo przez dołączanie do każdego węzła po parze odgałęzień (*neighbour joining*)
- dodatkowe kryterium optymalizacji to najmniejsza możliwa sumaryczna długość gałęzi drzewa (*minimum evolution*)

zamiast gatunków analizie podlegać mogą poszczególne cechy

KLADYSTYKA

analiza rozprzestrzenienia cech

PHYLP

PAUP

MacClade

Hennig86

MrBayes

- sumowana jest liczba zmian nukleotydów w każdym z możliwych układów gatunków na kladogramie
- wybiera się drzewo o możliwie najmniejszej liczbie substytucji nukleotydów (*maximum parsimony*)
- dąży się do drzewa odzwierciedlającego ewolucję

zwykle tylko część danych udaje się poddać analizie (heurystycznej)

ANALIZA kladystyczna

analizowane sekwencje:

I	G	A	T	C	C	T	A	G	G	C
II	G	G	T	C	A	C	A	T	G	T
III	G	G	T	C	A	T	A	T	C	T
IV	G	A	T	A	C	C	A	G	C	A

jednostkowa analiza pokrewieństw: **A**(IV) (I)**A**

hipoteza wymaga 2 zmian w tym miejscu

w sumie taka hipoteza o
pokrewieństwie wymaga

G(III) (II)**G**

12 zmian w całej sekwencji: 0 2 0 1 2 1 0 2 2 2

- wybór najprostszej drogi przemian czyli metoda parsymonii (PAUP – *phylogeny analysis using parsimony*)
- ale prawdopodobieństwo substytucji jest różne
- pewna część zgodności jest skutkiem rewersji

można to uwzględnić przy konstruowaniu drzewa

OCENA

prawdopodobieństwa drzewa

Joseph Felsenstein (1942-)

- inna częstość wymiany puryny na purynę niż pirymidynę; pewne kolejności mutacji są rzadsze od innych
- można na tej podstawie oszacować prawdopodobieństwo wygenerowanego drzewa (metoda *maximum likelihood*)

technika czasochłonna przy długich sekwencjach

SZYBSZE

podejście bayesowskie

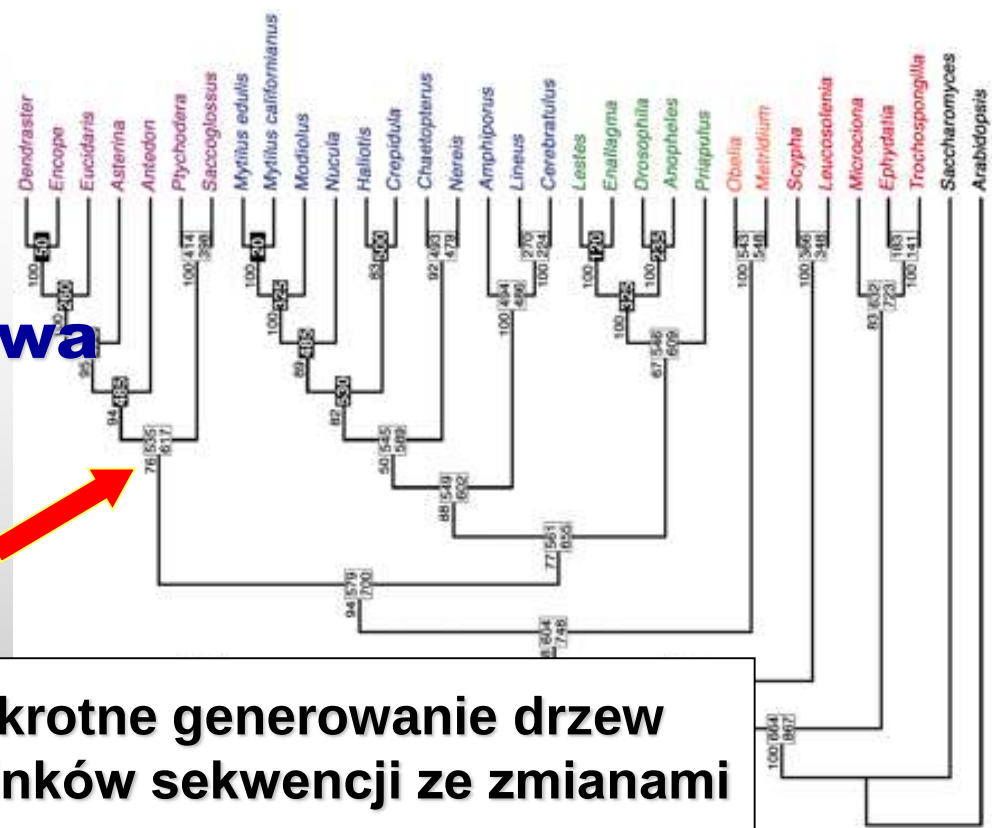

Thomas Bayes (1702-1761)

- punktem wyjścia drzewo z jednakowym (lub arbitralnym) prawdopodobieństwem substytucji
- następnie, uwzględniając czynniki deformujące (np. tempa substytucji w gałęziach),
- *a posteriori* oceniana jest zasadność drzewa

drzewo zyskuje wewnętrzną spójność przez ważenie danych

OCENA wiarygodności drzewa

- technika *bootstrap*: wielokrotne generowanie drzew z losowo wybranych wycinków sekwencji ze zmianami
- rezultaty porównywane z pierwotną wersją drzewa
- zgodność rozgałęzień oceniana w procentach – oporność na zmiany sekwencji (wiarygodne od 70%)

pomaga ocenić, czy dodatkowe dane mogłyby zmienić kształt drzewa

ZEGAR

molekularny

Emile Zuckerkandl (1922-2013)

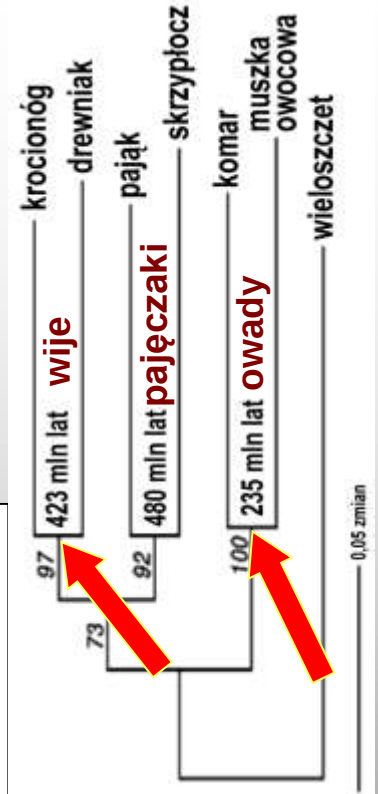
- **1962 Emile Zuckerkandl & Linus Pauling: założenie stałego tempa zmian w określonym typie cząsteczki niezależnie od organizmu**
- **tylko substytucja prowadząca do zmiany aminokwasu może być przejawem ewolucji pod wpływem doboru naturalnego**
- **koncepcja równomiernie tykającego zegara do takich sytuacji nie przystaje**

kladogram jest deformowany przez różne tempo zmian

KALIBROWANIE

zegara molekularnego

- tempo substytucji w homologicznych genach (białkach) bywa dramatycznie odmienne
- nieuwzględnienie tego prowadzi do dogłębnej deformacji drzewa (*long branch attraction*)
- czasem porównanie tempa przemian różnych genów w tych samych liniach umożliwia wyeliminowanie tego zniekształcenia

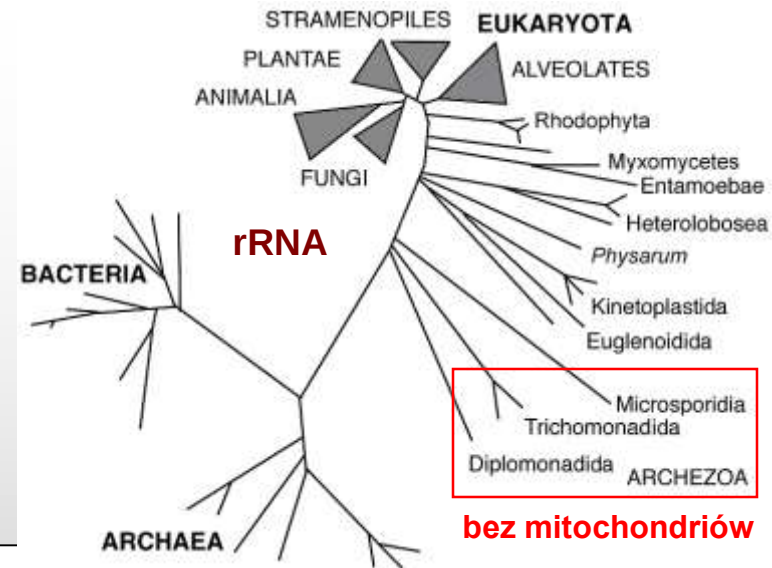
Peterson & Butterfield (2005)

tempo mutowania jest generalnie większe w skrajnych warunkach

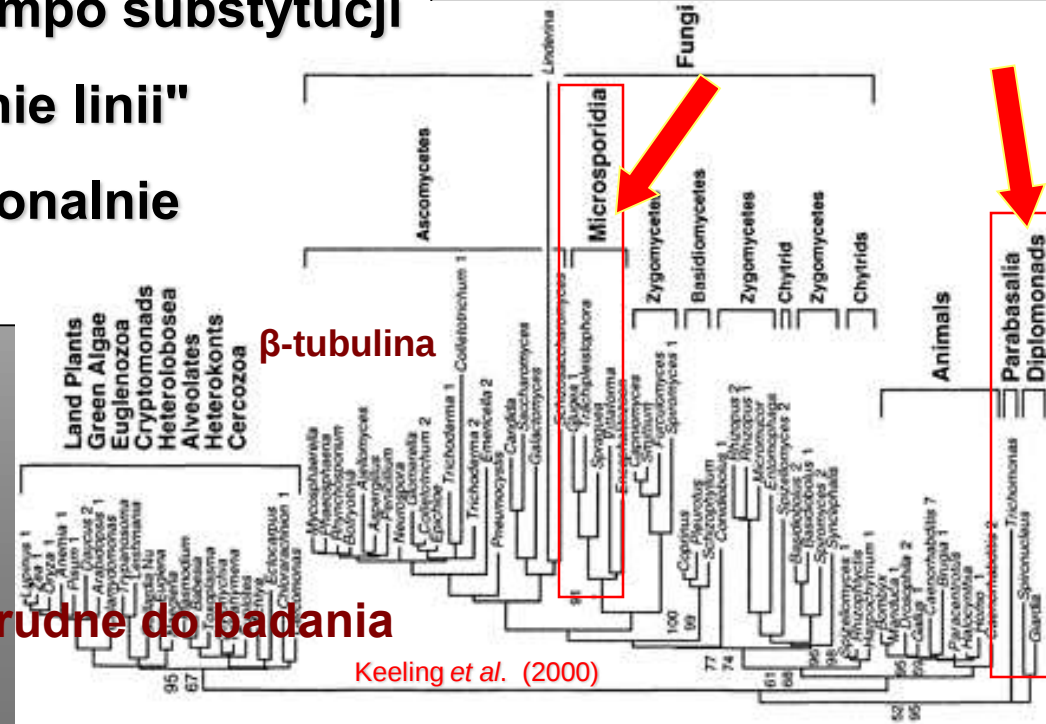
MICROSPORIDIA

a grzyby

- skrajne beztlenowe warunki życia zwiększają generalne tempo substytucji
- w rezultacie "przeciąganie linii"
- ale białka istotne funkcjonalnie zmieniają się wolniej

pokrewieństwa pasożytów trudne do badania

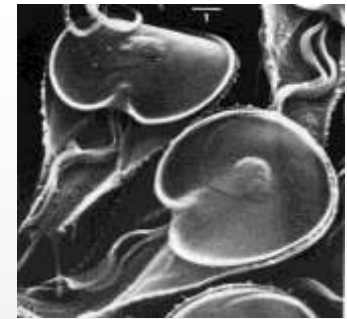
Keeling et al. (2000)

ORGANIZMY bez mitochondriów

- mitochondria utraciły jednokomórkowce żyjące w beztlenowym środowisku, gdzie nie można pozyskiwać energii z oddychania
- geny mitochondrialne pozostały w ich jądrach

pasożytnicze
eugleny

Trichomonas

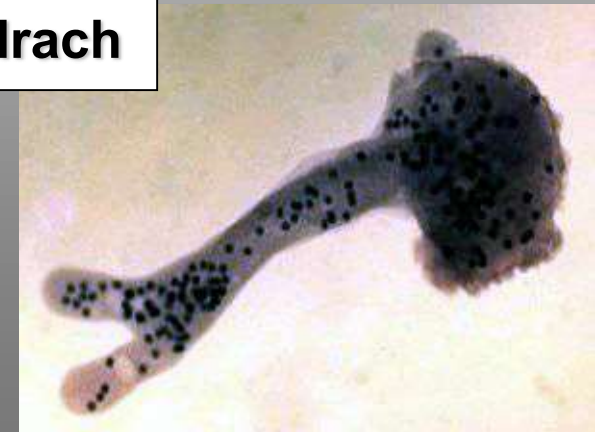
Giardia
Diplomonadida

Fibrillanosema
Microsporidia

pasożytniczy
grzyb

ameba ze szczątkową wicią
Pelomyxa

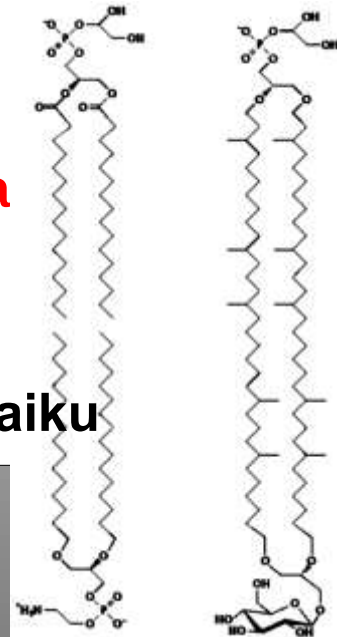
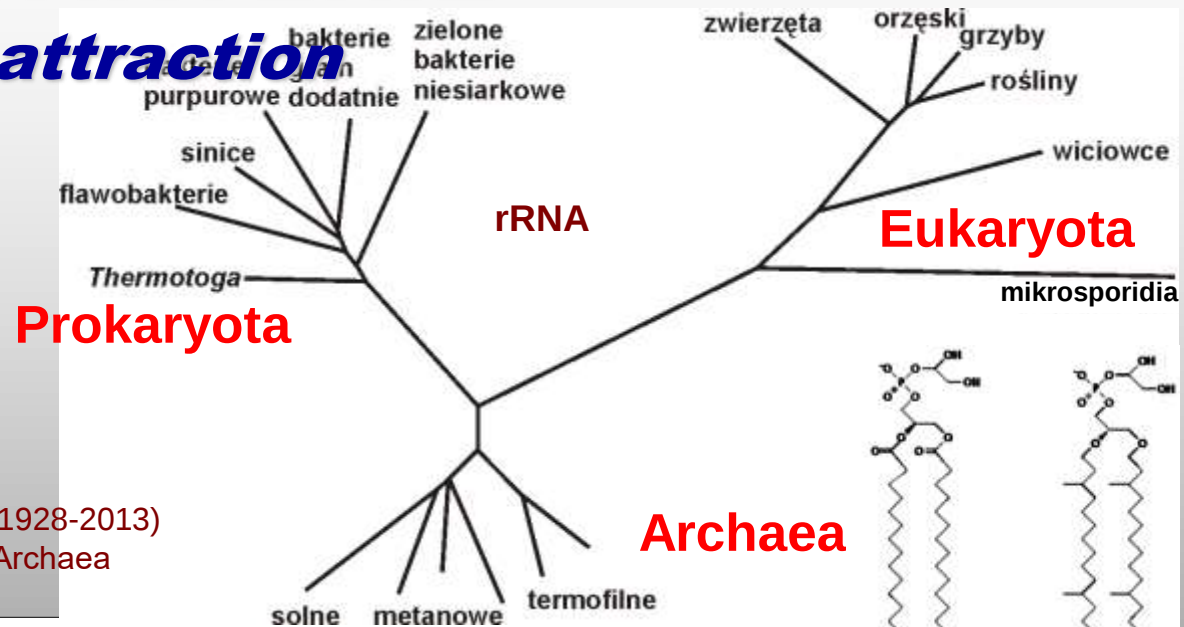
to przykład ewolucyjnej konwergencji

ARCHEOBAKTERIE

a long branch attraction

Carl R. Woese (1928-2013)
1977 królestwo Archaea

błona komórkowa
bakterii i archeobakterii

- całkowicie odrębny kład na drzewie rodowym rRNA
- żyją w warunkach przypominających te w erze archaiku

relikty życia sprzed miliardów lat czy *long branch attraction*?

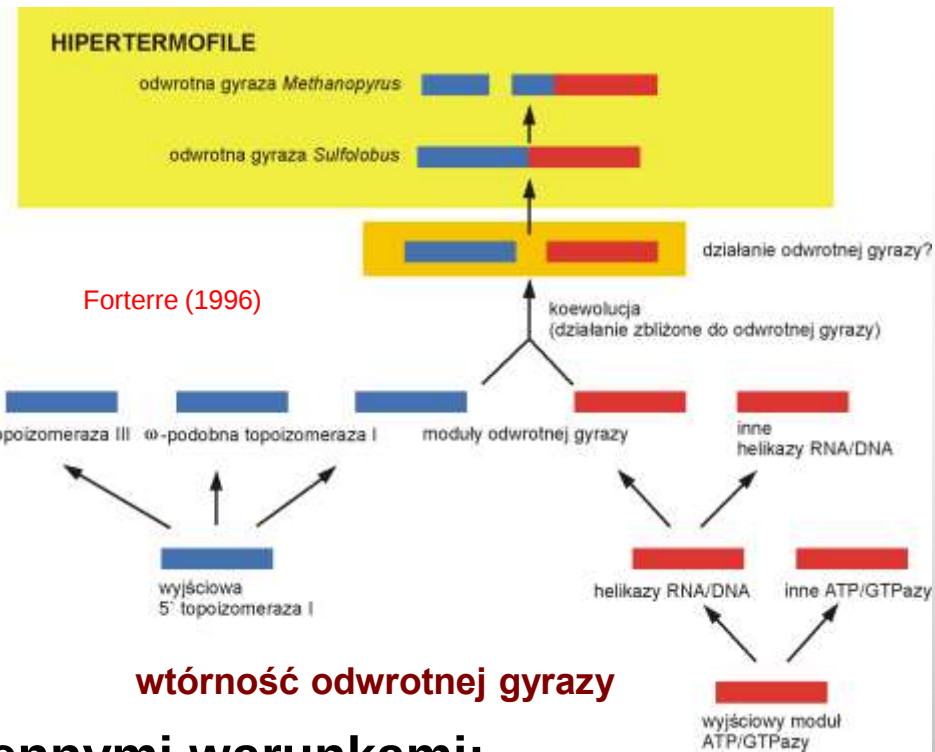
BAKTERIE

skrajnych środowisk

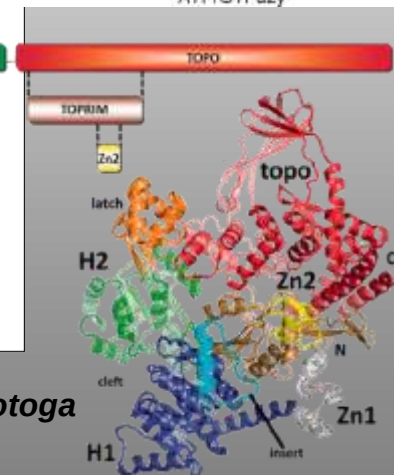

Patrick Forterre (1949-)
1996 wtórność Archaea

- zabezpieczenia przed mutagennymi warunkami:
- enzymy dodatkowo zwijające chromosom
- wiązania eterowe w błonie trwalsze od estrowych
- ryboza w RNA bez grupy OH (metylacja)

odwrotna gyraza *Thermotoga*

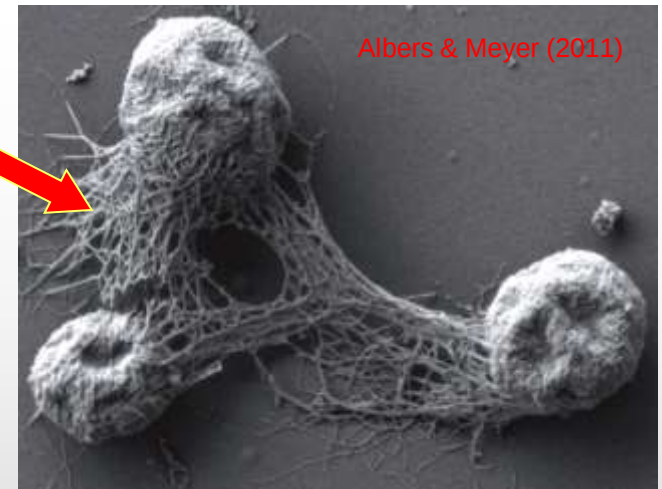

dzisiejsze organizmy o nadzwyczajnej odporności nie są pierwotne

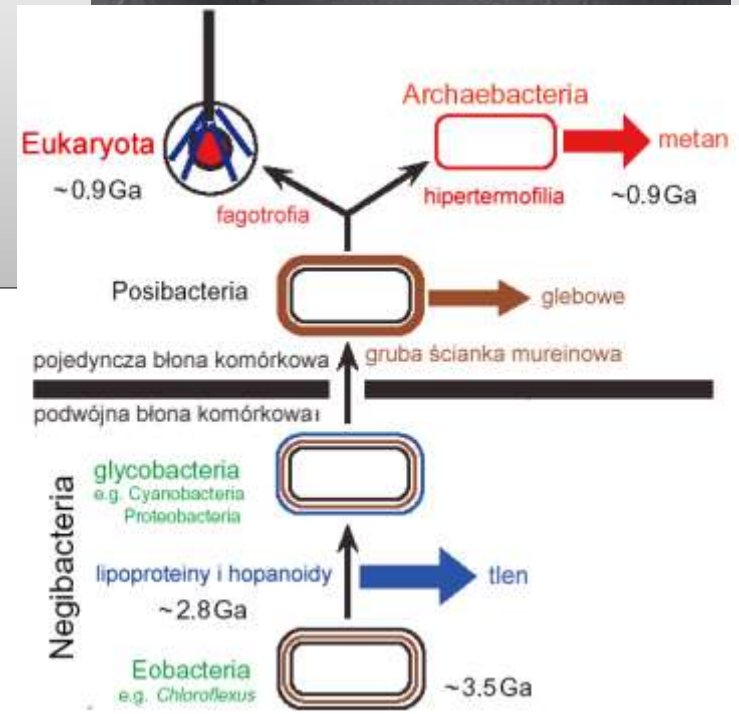
POCHODZENIE archeobakterii

flagella
homologiczne pili IV typu

archeobakteria
Methanocaldococcus

- budowa komórki nie jest pierwotna
- pseudomureina metanobakterii całkiem późna ewolucyjnie
- powstały w wyniku adaptacji do hipertermofilności lub halofilności

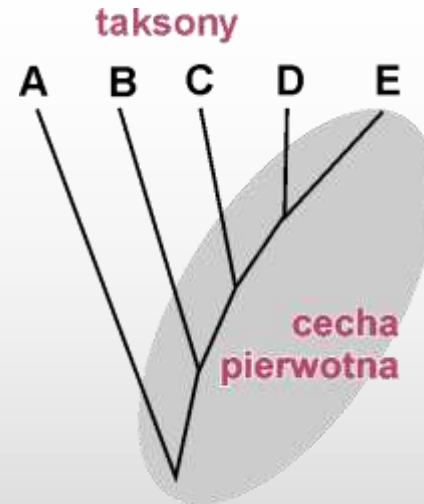

Cavalier-Smith (2012)

drzewo molekularne może być niezgodne z morfologicznym

OGRANICZENIA

metody filogenetyki

- odmienność organizmów jest proporcjonalna do czasu trwania ich osobnej ewolucji
- ale niekoniecznie linie wcześniej oddzielone przechowują cechy pierwotne
- informacja o dawnych stanach może być całkowicie wymazana z genomu

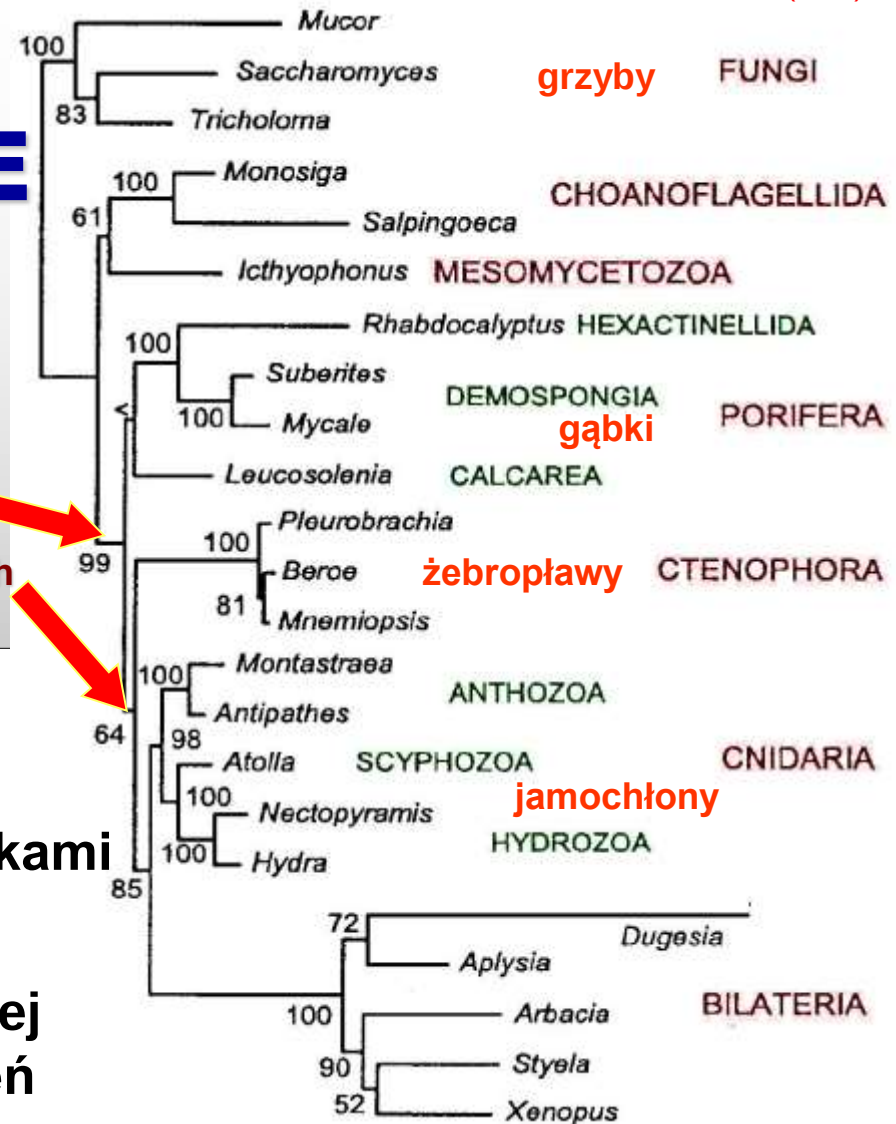
powiązania molekuł z morfologią bywają zaskakujące

POCHODZENIE zwierząt

błona podstawna u larw

błona podstawna u dorosłych

- dane molekularne przełamały kryzys zoologii ewolucyjnej
- zwierzęta okazały się krewniakami grzybów (Opisthocontae)
- a w ich ewolucji morfologicznej dużo jest wtórnych uproszczeń

obie podjednostki rRNA

większość drzew molekularnych jest jednak niespójna logicznie

**filogeneza 28s rRNA, dopasowanie z
uwzględnieniem struktury drugorzędowej**

wnioskowania molekularne nie przełamują zaniku sygnału filogenetycznego

***alignment* utrudniony wtedy nawet przy uwzględnieniu struktury drugorzędowej**

ewolucja wymazała większość pierwotnej informacji genetycznej

**filogeneza 28s rRNA, dopasowanie z
uwzględnieniem struktury drugorzędowej**

- drzewa molekularne często pokazują pokrewieństwa ewidentnie fałszywe
- oczekuje się zgodności wyników z różnych zestawów danych
- ale są nierozstrzygalne sprzeczności między anatomią a molekułami

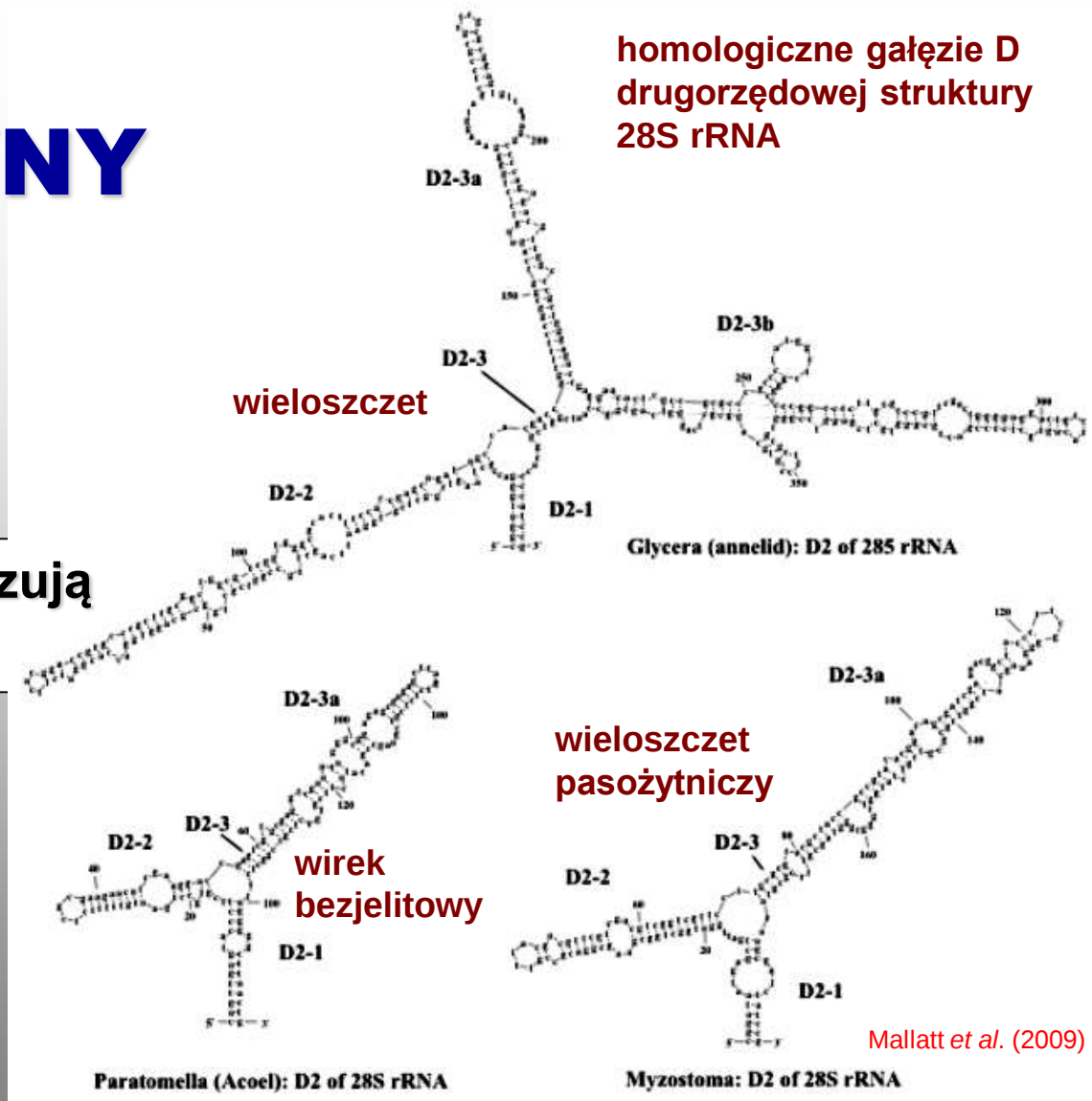
Mallatt *et al.* (2009)

**gałęzie
w niewłaściwym położeniu**

efekt rewersji i homoplazji podobny na poziomie morfologii i molekuł

PRZYCZYNY sprzeczności

- uproszczenia zamazują obraz filogenezy

arbitrem jest paleontologia

FILOGENEZA

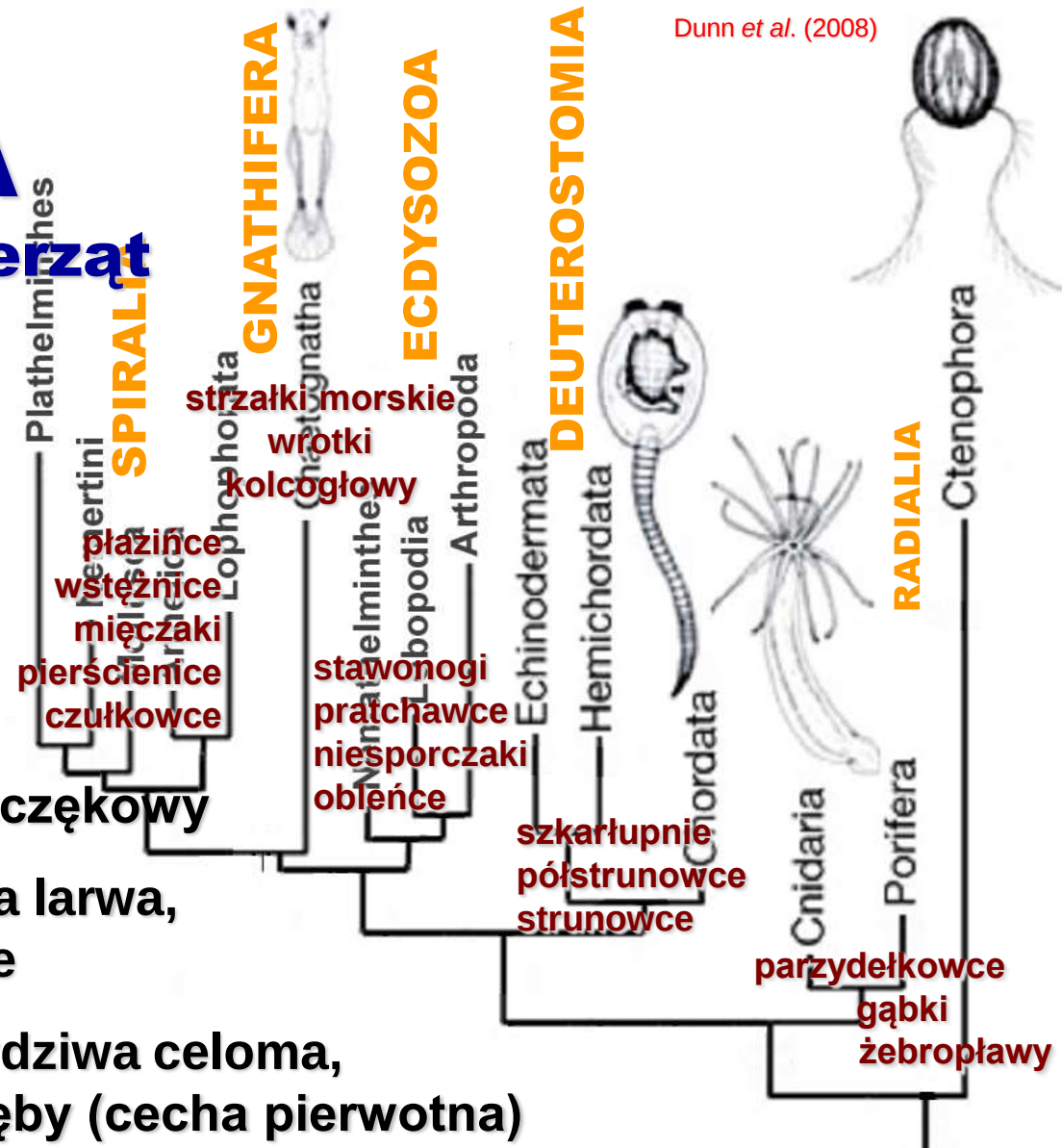
molekularna zwierząt

Armstrong (2002)

embrion
zebroplawa

- Ecdysozoa – liniejące
- Gnathifera – aparat szczękowy
- Spiralia – planktonowa larwa, spiralne bruzdkowanie
- Deuterostomia – prawdziwa celoma, odbył w miejsce prągnięcia (cecha pierwotna)

Dunn et al. (2008)

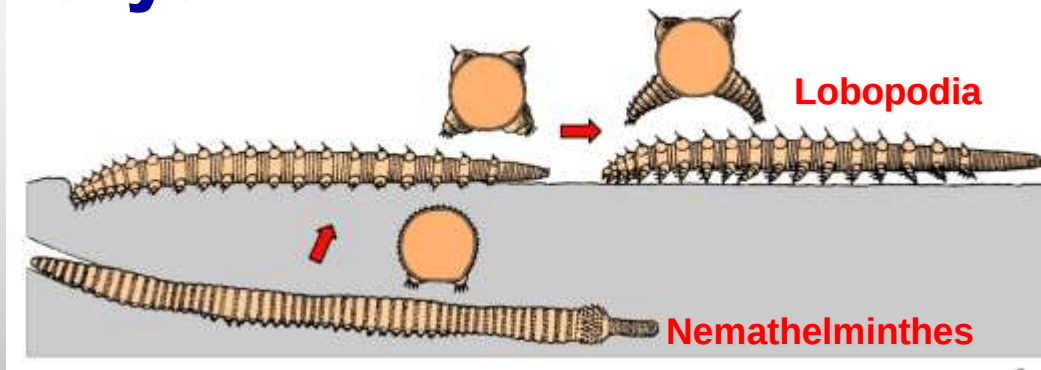
interpretacja sprzeczna z tradycyjną ale zgodna z paleontologią

Xenusion kambr 540 mln lat

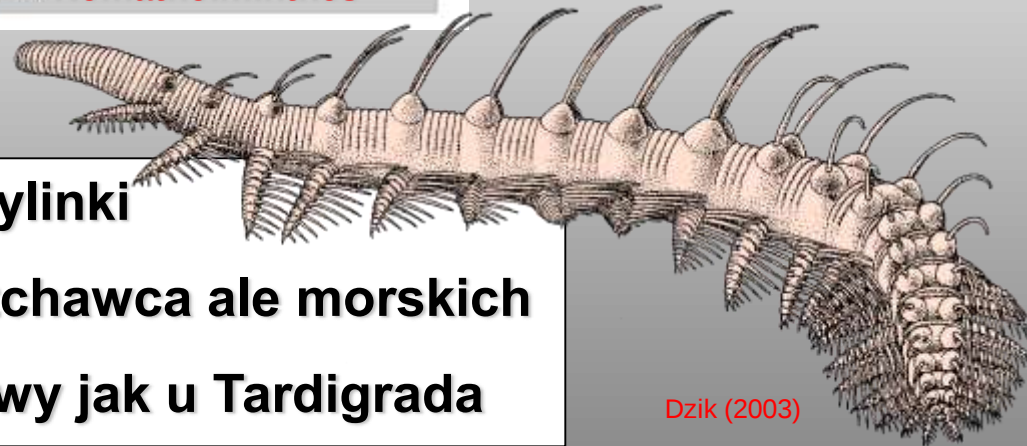
OGNIWO WIAŻĄCE

Ecdysozoa

Dzik & Krumbiegel (1989)

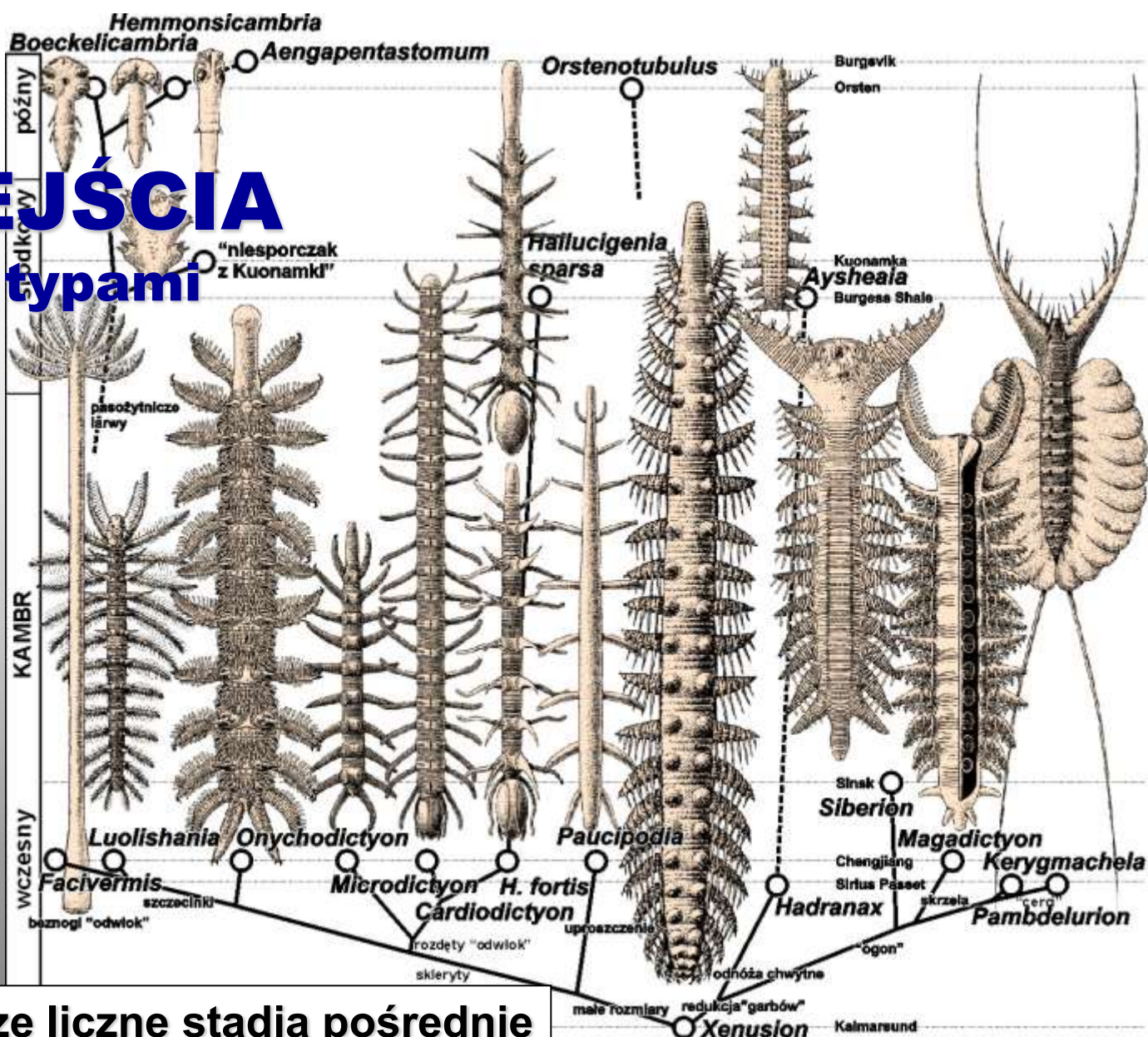
- od początku kambru wylinki
- zwierząt o pokroju pratchawca ale morskich
- terminalny otwór gębowy jak u Tardigrada

Dzik (2003)

anatomicznie pośrednie między niesporczakami a obleńcami

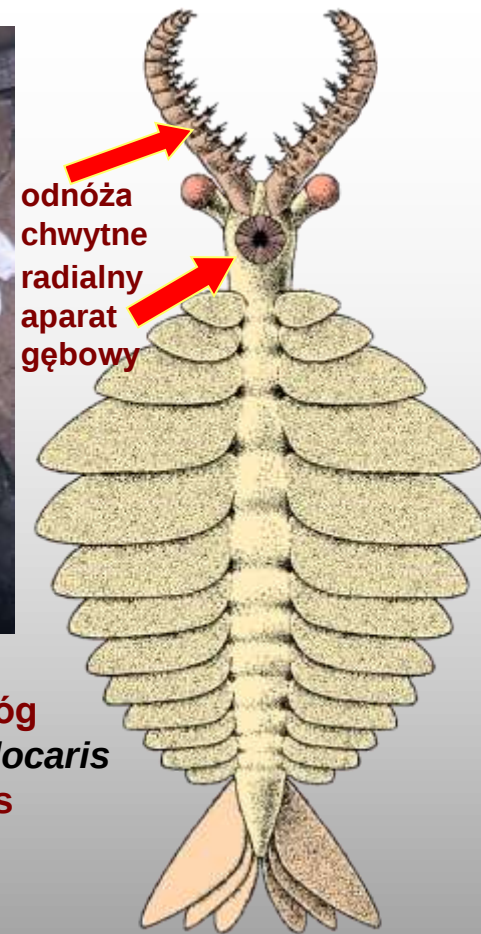
PRZEJŚCIA między typami

■ w kambrze liczne stadia pośrednie między Xenusia i stawonogami

PIERWSZE kambryjskie stawonog

- *Anomalocaris* jako stawonóg: zesklerytyzowane człony co najmniej pierwszej pary odnóży, oczy złożone, zagięta do tyłu gardziel
- dziedzictwem po obleńcach radialny aparat gębowy i ryjek

przedmiotem sporów jest wciąż budowa odnóży pozagębowych

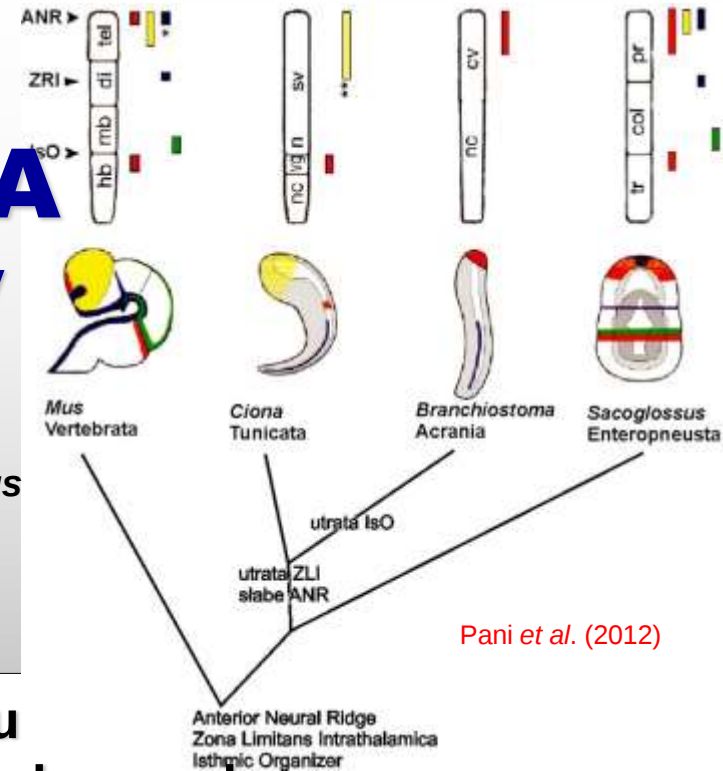
ZASTANAWIAJĄCA

konfiguracja pokrewieństw

Spartobranchus
kambr 530 Ma

Caron *et al.* (2013)

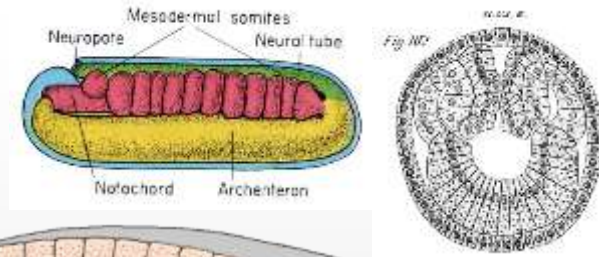
Pani *et al.* (2012)

- regulacja rozwoju centralnego układu nerwowego kręgowców taka jak jelitodysznych
- lancetnik i osłonice są uwstecznione pod tym względem
- w kambrze jelitodyszne filtratorami budującymi organiczne rurki

ekspresja homologów genów regulujących rozwój mózgu

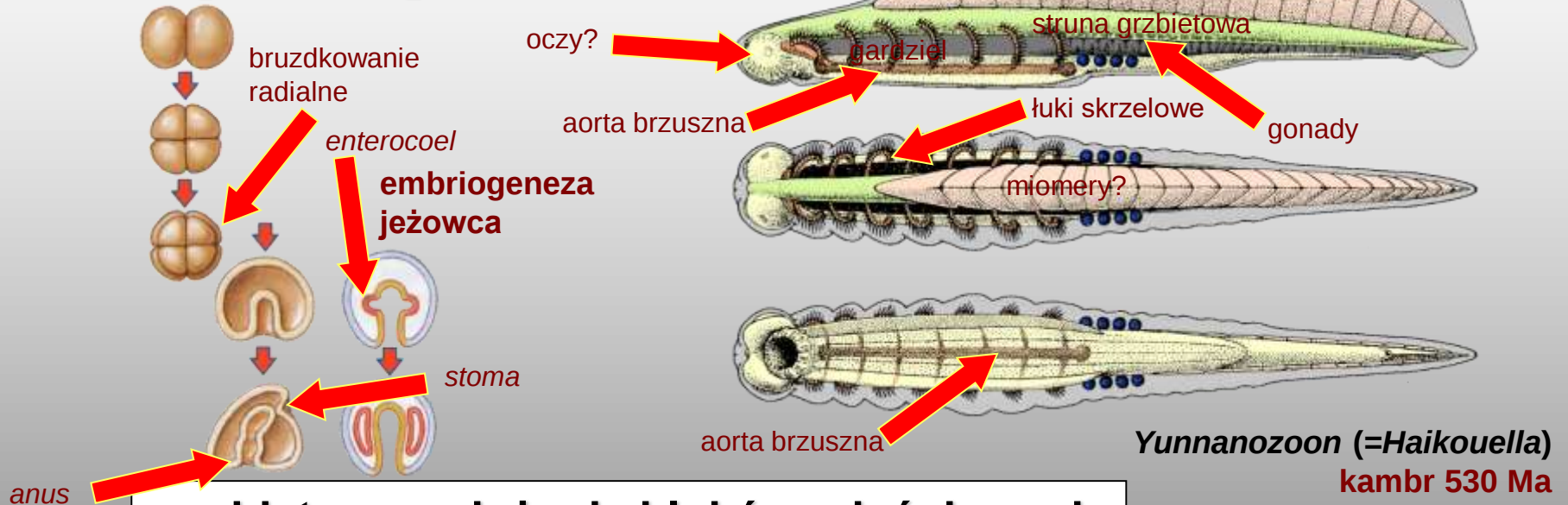
jak więc naprawdę wyglądał wspólny przodek wtóroustych?

Branchiostoma dziś

YUNNANOZOOON

najstarszy strunowiec

Yunnanozoon (=Haikouella)
kambr 530 Ma

Dzik (1995)
Chen *et al.* (2004)
Cong *et al.* (2014)

- grzbietowe położenie bloków mięśniowych
- zgodne z rozwojem zarodkowym lancetnika
- deuterostomia i enterocelia to plezjomorfie

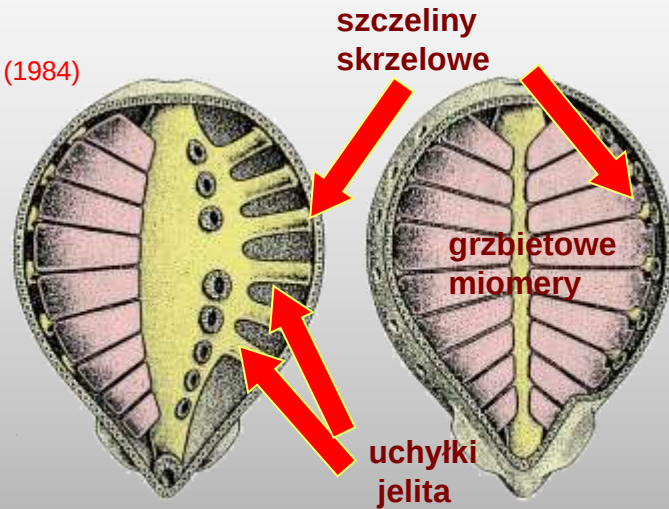
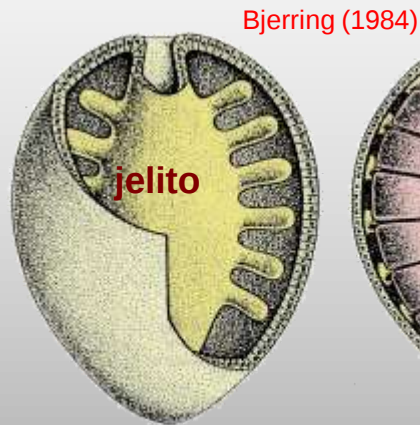
plezjomorfie – cechy pierwotne
(syn)apomorfie – swoiste cechy zaawansowania

skamieniałości sugerują to samo co embriologia

PRAPRZODEK

Bilateria

Dickinsonia wend 555 Ma

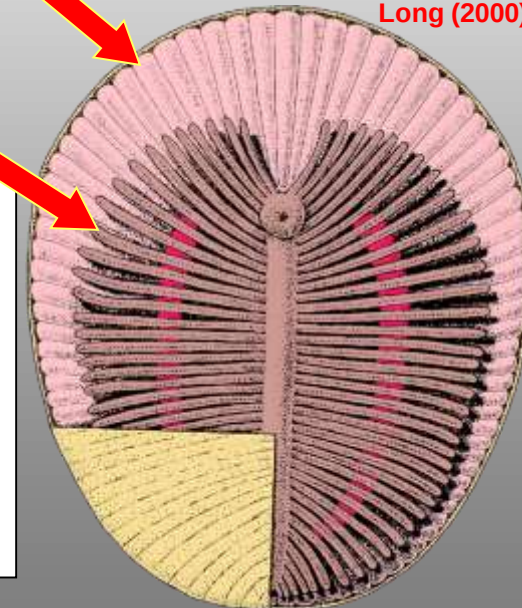

uchyłki jelita

grzbietowe komory mięśniowe

Long (2000)

uchyłki jelita

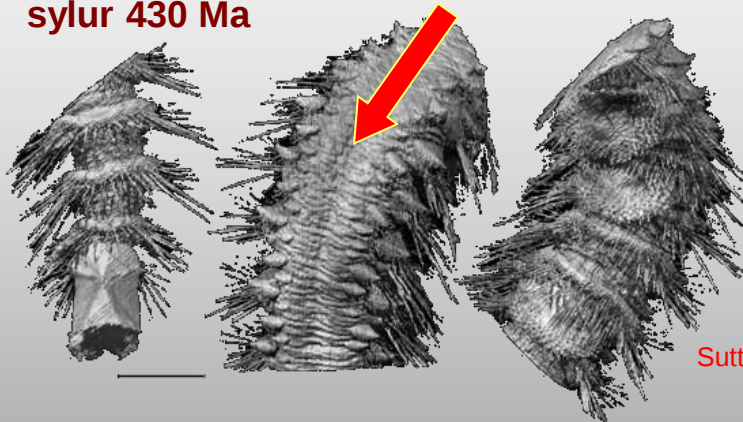
- seryjne wypustki jelita, gonady między nimi, i grzbietowe komory mięśniowe
- mogą być plezjomorfiami dla Dipleurozoa i wszystkich dwubocznych zwierząt
- oraz żebroławów?

niezależne interpretacje wiodą do jednego rezultatu

Dzik (2004)

TAJEMNICA pochodzenia Spiralia

chiton? *Acaenoplax* nie ma podeszwy
sylur 430 Ma

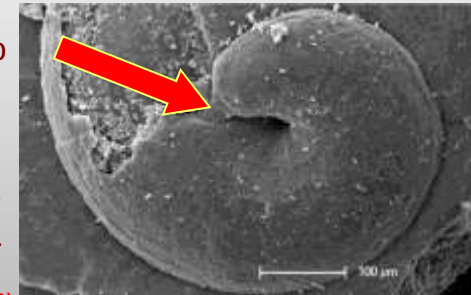

„ślimak” *Pelagiella*
kambr 510 Ma

chaetae

„ślimak” *Aldanella*
kambr 540 Ma

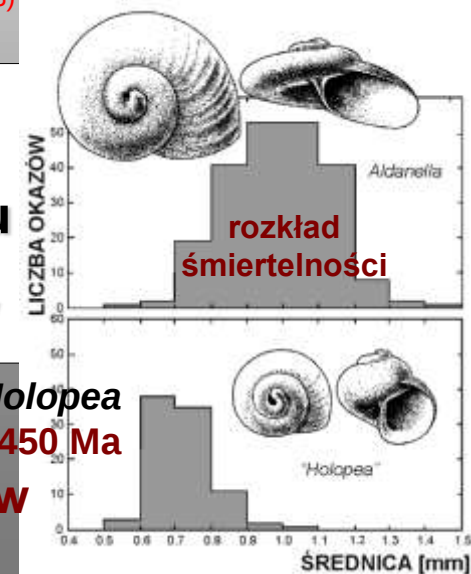
mucro

Sutton et al. (2001) Dzik & Mazurek (2013)

- kambryjskie „ślimaki” miały szczecinki
- ślady pełzania mięczaków od późnego kambru
- pierwsze mięczaki podobne do wieloszczetów

prawdziwy ślimak *Holopea*
ordowik 450 Ma

nie ma spójnej teorii wyjaśniającej genezę mięczaków

i skamien

BRY

